

James Turner, *Philology. 1. The Forgotten Origins of the Modern Humanities*,
Oxford University Press, Princeton/Oxford, 2014, xxiv p. + 550 p.

Adina Chirilă*

Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest, Bd. Vasile Pârvan 4, 300223 Timișoara, România

Faptul că volumul 65 nr. 1/1990 al revistei de studii medievale „Speculum” (Medieval Academy of America, Cambridge) a fost rezervat *Filologiei* a putut fi interpretat la vremea aceea în două moduri: ca reverență făcută unei discipline care, în medievalistică, „este matricea din care izvorăsc toate celelalte” (Nichols, 1990, p. 1; tr. n.), dar și ca intenție salutară în privința recunoașterii aceluiași statut în largul câmp al preocupărilor umaniste moderne.

Cuprinzând, alături de articolul-introducere al lui Stephen G. Nichols, cinci puncte de vedere asupra a ceea ce ar putea fi *noua filologie* (cf. titlul numărului, *The New Philology*), „adecvată” unei modernități ce hrănea spectaculoase mișcări în metodologiile cognitive, publicația orienta întâi de toate spre o concluzie ușor contradictorie, sugerată de poziția lui Howard Bloch: „[n]oua «Nouă Filologie» se suprapune, fără să coincidă neapărat cu acesta, peste spiritual originar al filologiei, întrucât presupun: (1) privilegierea limbii față de referent în producerea înțelesurilor, ceea ce înseamnă că atenția este îndreptată nu numai către *ce* înțeles au cuvintele, ci și către *cum* produc ele înțelesuri /.../; (2) contextualizarea literaturii în privința procesului istoric și în privința altor discursuri ale umanității, deopotrivă, precum filozofia, antropologia și științele sociale; (3) ireductibilitatea literii în procesul înțelegerii textului” (Bloch, 1990, p. 38–39; tr. n.).

Filologia, așadar, se lipsea de artificiul retoric al auto-legitimizării (v. Bloch, 1990, p. 38) și rămânea (cu satisfacție!), ca scop și metodă, ceea ce fusese dintotdeauna. Dacă se punea problema reducerii distanței dintre o atare știință a textelor (vechi) și preocupările umaniste contemporane („to minimize the isolation between...”, Nichols, 1990, p. 1), acest tip de reiterare părea că trimite responsabilitatea rezolvării ei în terenul celor din urmă, de la care se aștepta recunoașterea liberă și deplină a faptului

că „filologia continuă să funcționeze ca slujnică în serviciul numeroaselor cercetări și abordări contemporane critice ale literaturii, punându-le acestora la dispoziție baza materială pe care se înalță”; și că „știința nu este o monarhie absolutistă, ci o republică, în care slujnica, în timp ce își îndeplinește datoria de a pregăti cele necesare vieții—texte inteligibile și unele pentru descifrarea lor—, își păstrează vigilența și spiritul critic față de nobilime. A ordona ierarhic disciplinele ce au ca scop înțelegerea textelor literare, în forma unei piramide care are la bază paleografia și semiotica în vîrf, este tentant dar periculos, deoarece un asemenea model îi permite semioticianului și criticului literar de pe la mijlocul piramidei să rămîna deasupra și străini de preocupările filologiei. Nu doar o disciplină ancilară, filologia reprezintă respectul pentru *datum*, pentru datele textului în contextul său, iar ea ar trebui cultivată la toate nivelurile strădaniei noastre de a înțelege și de a evalua.

Astfel, filologia nu deține numai o valoare materială, prin faptul că oferă materia primă pentru înțelegere, ci și una disciplinatoare, prin aceea că cere fără conținere ca sistemele intelectuale construite de cercetători și de teoreticieni să fie puse la încercare și ancorate în realitățile subiectului cercetat.” (Wenzel, 1990, p. 17–18; tr. n.).

Totuși, în următoarele două decenii, discuțiile despre prezentul și viitorul filologiei trebuia să înceapă tot cu tema nedreptei ei neglijară, cu atît mai dureroase cu cît cei ce purtau asemenea discuții știau că era vorba despre o viziune de cercetare aflată odinioară printre disciplinele ce se ghidau după teorii de avangardă și care oferise, alături de științele naturale, o validă paradigmă de cunoaștere. În anul 2009 însă, în *Future Philology? The Fate of a Soft Science in a Hard World*, indologul Sheldon Pollock aducea o notă aparte în corul lamentațiilor, propunînd cîteva demersuri pentru o reconstrucție a filologiei,

* Adresă de corespondență: chiriladina@yahoo.com.

nu în al doisprezecelea ceas—răgaz confortabil—, ci „cu două minute, se pare, înainte de miezul nopții planetei noastre” (Pollock, 2009, p. 933; tr. n.), pornind de la *cauzele* decăderii ei (prima aparținând filologilor înșiși, care nu și-au susținut puternic cauza nici explicit, nici în practică; p. 934; v. ș. u.). În opinia lui Pollock, dacă se dorește ca filologia să retrăiască în secolul al XXI-lea un al doilea zenit, sub forma unei filologii reflexive care să fie și practică intelectuală bine fundamentată teoretic, și una capabilă să genereze generalizări de ordin superior, este necesară îndeplinirea câtorva criterii minimale, nu fundamental diferite de cele așteptate din partea altor discipline: 1) conștientizare de sine, din perspectivă istorică; 2) universalitate; 3) pluralism metodologic și conceptual¹. El depășește astfel o întrebare prealabilă – despre chiar posibilitatea realizării acestor pîrghii, lăsîndu-le deschise pe toate celelalte: cum se va face acest lucru?², care este rolul filologiilor vernaculare mici în constituirea „universalității”?, o „istorie” a filologiei înseamnă doar o istorie a rafinării tehnicilor de restabilire a acurateții formale a unui text sub raportul intenției auctoriale primare?, sau trebuie să se considere o istorie a exprimării spiritului omenesc prin limbă, ignorînd „artificialele” granițe dintre noile discipline ale departamentelor de limbă și literatură, bunăoară, și afirmînd că totul e filologie?, cu ce trebuie (re)început? etc.

*

Cartea lui James Turner³, *Philology. 1. The Forgotten Origins of the Modern Humanities*, 2014, deși nu se revendică de la articolul-program al lui Sheldon Pol-

lock⁴—prima variantă a sa a fost realizată în 2007–2008—, reprezintă o posibilă rezolvare a primei cerințe formulate de indologul american.

Este o istorie a filologiei, particulară prin două aspecte: în primul rînd, prin bogăția datelor, numerelor și ideilor ce o alcătuiesc, ea răspunde unei evidente ambiții de a scrie o istorie cît se poate de cuprinzătoare⁵ (dacă nu exhaustivă⁶) a preocupărilor umaniste occidentale; în al doilea rînd, aceasta fiind și caracteristica cea mai importantă, ea se întemeiază pe o concepție ce îi permite să se extindă asupra unor discipline considerate îndeobște de o modernitate centrifugă, care acceptă patronajul filologiei în măsura în care aceasta își asumă numai accepțiunea foarte largă a etimonului grecesc: lingvistica, critica literară, teoria literară, antropologia ș.a.

Cele două aspecte—care, de altfel, i-au impus autorului însuși, la un moment dat, o schimbare a strategiei narative—conduc cititorul spre considerarea în carte a două părți majore, deși *Cuprinsul* anunță trei părți de substanță: I. *From the First Philologists to 1800*, p. 1–121; II. *On the Brink of the Modern Humanities, 1800 to the Mid-Nineteenth Century*, p. 123–229; III. *The Modern Humanities in the Modern University, the Mid-Nineteenth to the Twentieth Century*, p. 231–379. Prima se constituie într-o prezentare, într-o manieră previzibilă, a începuturilor practicii filologice în Antichitate (în formele curînd conturate: speculația lingvistică, retorica, filologia textuală și gramatica; p. 3–25) și a continuării ei, trecînd prin Evul Mediu (care, în strădania de a-și lămuri conținutul textelor sacre creștine, a preferat,

¹„Mai întîi, disciplinele secolului al XXI-lea nu pot rămîne arogant-indiferente față de propria lor istoricitate, modularitate și transformabilitate—este aceasta o necesitate epistemologică, nu o preferință morală—și, în consecință, forța ordonatoare a genealogiei (the humbling force of genealogy) trebuie să constituie parte integrantă a oricărei practici disciplinare. În al doilea rînd, disciplinele nu mai pot fi doar forme particulare de cunoaștere ce trec, sub masca științei, drept generale; ci trebuie să se ridice pe o nouă temelie epistemică globală, de preferință – comparativă, și să urmărească o nouă cunoaștere globală, de preferință – comparativă. În sfîrșit, a înțelege prin ce mijloace și în concordanță cu ce criterii învățații epocilor trecute și-au fundamentat convingerile trebuie să constituie o parte—nu întregul, ci o parte—a propriei noastre înțelegeri cu privire la ce este adevărul și dimensiunea-cheie a ceea ce am numi politicile noastre epistemice (Pollock, 2009, p. 948; tr. n.).

²În fața faptului că, în cursul secolului al XX-lea, au fost scrise nu puține lucrări în care s-a reflectat asupra celor mai sensibile probleme ale filologiei moderne, întrebarea aceasta se însoțește cu o alta: de ce rezultatul acestor discuții continuă să fie insuficient și să nemulțumească, făcînd necesară o redeschidere a lor?; cf. Pollock, 2009, p. 934–935.

³James Turner este istoric al ideilor, „Cavanaugh Professor of Humanities Emeritus” la Universitatea din Notre Dame, Indiana.

⁴În carte este citat numai în legătură cu împărtășita consternare în fața din ce în ce mai vastei ignoranțe, chiar din partea studenților umaniști, cu privire la noțiunea de filologie (p. IX; cf. Pollock, 2009, p. 933. V. însă Turner & Harrington, 2016).

⁵Grăitoare în acest sens sînt dimensiunile aparatului critic de la sfîrșitul cărții: *Notele capitolelor* cuprind 65 de pagini (p. 387–452), *Bibliografia* se întinde pe 54 de pagini (p. 453–507), iar *Indicele* numără 42 de pagini (p. 509–550).

⁶Reținem din recenziile cu care a fost întîmpinată: „această carte este, la ora actuală, cea mai cuprinzătoare istorie a studiilor umaniste scrisă în limba engleză” (Hui, 2017, p. 145; tr. n.); și, de pe coperta a patra a cărții: „este sigur că, pentru mulți ani de aici încolo, cartea despre ‘filologie’ a lui James Turner va rămîne istoria intelectuală cu cea mai vastă acoperire” (Colin Burrow, *London Review of Books*; tr. n.).

prin scolastici, logica abstractă, filozofia și teologia, acordînd filologiei—mai exact, gramaticii, retoricii, textologiei—mijloace numai pentru supraviețuire; p. 25–32) și Renaștere (animată de umaniști care au redat filologiei vigoarea, prestigiul și autoritatea – inclusiv asupra interpretării Bibliei: Lovato dei Lovati, Petrarca, Lorenzo Valla, Poliziano, Erasmus din Rotterdam, Joseph Scalinger, Beatus Rhenanus, Hugo Grotius, Thomas Hobbs, Baruch Spinoza etc.; p. 33–64), pînă către sfîrșitul secolului al XVIII-lea (cînd, în cadrele metodologice stabilite anterior pentru studiul producțiilor antice, dar îmbunătățite prin implicarea unei conștientizări mai profunde a fenomenului de continuă evoluție socială și lingvistică, învățați precum Richard Bentley, John Mill, John Locke au pus în lumină realități neexplorate pînă atunci din miezul vestigiilor literare ale Antichității și au adus în cîmpul cercetării filologice alte culturi decît cele clasice, exemplare; p. 65–90, v. și p. 91–120).

Înregistrînd cu erudită minuțiozitate aceste contribuții și recunoscînd în fiecare o specificitate care a făcut ca filologia (și disciplinele conexe: istoriografia, studiul relicvelor etc.) de la mijlocul secolului al XVIII-lea să arate cu totul altfel decît cea de la 1650 și, întocmai, cea de la 1800 să se deosebească mult chiar față de cea de la 1750, autorul precizează: „[d]ar aceste *noutăți* au crescut organic *din vechile deprinderi*, nu prin inventarea altora radical noi”, p. 90; tr. n., s. n.). Realitatea unui sistem de principii în filologie care se multiplică pentru a deveni forța vitală a noilor direcții de cercetare este ideea centrală a magistralei *Filologii...* a lui James Turner, concepția pe care se întemeiază⁷ cartea și viziunea pentru care pledează.

Pentru a-și pune în lumină punctul de vedere, Turner structurează restul lucrării în capitole care urmăresc creșterea noilor discipline umaniste din trunchiul filologiei și dezvoltarea lor pînă în secolul al XX-lea. Astfel, înșiruirea cronologică unitară a cîștigurilor spiritului uman în fața enigmelor textuale—de la Antimach din Colofon, care a studiat limba textelor homerice și a pregătît prima „ediție” a lui

Homer, de la *Problemele homerice*, acum pierduta operă a lui Aristotel, de la Zenodot din Efes și Eratostene din Cirena etc. (p. 5–14), pînă la inovațiile aduse de filologia germană, prin J.D. Michaelis, J.J. Griesbach, J.G. Eichhorn, J.J. Winckelmann ș.a. în critica biblică și studiile clasiciste, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea (p. 112–119)—este înlocuită de o structură formată din mai multe diacronii paralele, corespunzătoare, în etapa 1800–1850/1860, *lingvisticii, literaturii, studiilor clasice, istoriei, istoriei artei, antropologiei și biblicisticii*, la care se adaugă, în etapa 1850/1860–1910/1920, *istoria religiilor*. Iar demonstrarea faptului că fiecare dintre aceste preocupări (aspirante, de la un moment dat, la numele de *științe independente*) ascunde o armătură trimembră de tradiție filologică (*i.e.* 1. *comparația* – 2. *interpretarea verificabilă a datelor* – 3. *contextualizarea*) se face prin analiza metodei de lucru implicate în cele mai spectaculoase contribuții științifice ale respectivului domeniu.

Cartea nu are, urmînd această linie de argumentare, o concluzie propriu-zisă, ci o reiterare sintetizatoare a aserțiunilor care îi deschid ori îi încheie capitolele⁸, în *Epilog* (p. 381–386): „...ce au în comun arheologia, istoria artei, studiile clasice, antropologia socială și culturală, istoria, literatura, lingvistica și studiile religioase? Toate descind din filologia modernă timpurie și din companiile ei, anticarianismul și retorica – la fel cum acestea descindeau din echivalentele lor antice. Cum se întîmplă și în alte familii, copiii nu sînt înzestrați cu același set de gene. Arheologia moștenește mai mult de la anticarianism decît de la filologie. Critica literară îi este mult îndatorată retoricii, puțin filologiei; în cazul istoriei literaturii, lucrurile stau invers. În acest moment, nimic din toate astea n-ar trebui să ne mire. Ceea ce trebuie subliniat este că în toate disciplinele din familia filologiei supraviețuiesc metode comune, aceeași modalitate de cunoaștere. Toate sînt interpretative; toate se sprijină pe comparație în procesul interpretărilor; toate țin seama de context, fie el cultural sau vizual, sau co-text; toate consideră că filiația de un fel oarecare este esențială pentru

⁷Într-un interviu recent, Turner explică o dată în plus: „Interesul meu pentru filologie a început cu o nedumerire. [...] pe la mijlocul secolului al XIX-lea, în universitățile britanice, irlandeze, și nord-americane au început să se dezvolte cu rapiditate disciplinele umaniste pe care le vedem astăzi. De unde au apărut ele? Cercetînd activitatea primilor profesori ai umaniștilor moderne, am observat că acei bărbați și acele (puține) femei se apropiau de subiectele lor de interes cu metode împrumutate de la o sursă foarte veche: filologia și studiile înrudite cu ea. Acea observație a fost momentul unui «aha» care m-a făcut să studiez în profunzime istoria filologiei și rolul ei de pat germinativ al disciplinelor umaniste moderne.” (Turner & Harrington, 2016; tr. n.).

⁸Fapt care poate trezi însă impresia de repetitivitate.

înțelegerea faptelor; toate se sprijină pe convingerea că ideile, textele, tablourile, instituțiile, artefactele, limbile sînt produse ale istoriei, modelate de contextele lor istorice.” (p. 382–383; tr. n.).

În opinia lui James Turner, măsura valorii cercetărilor umaniste și, astfel, măsura șansei filologiei de a dăinui sînt date de puțința și știința autorilor de a construi pe acest filon vechi și comun. O asemenea practică ar avea drept cîștiguri, mai întîi, dobîndirea unei conștientizări a legăturilor firești între discipline (singura sincronie legitimă!)⁹ și, pe cale de consecință, stimularea instruirii de tip enciclopedic, întoarcerea spre o eră de aur a cunoașterii, fracturată între timp prin impunerea principiului disciplinarității rigide (p. 383). O utopie (cf. Hui, 2017, p. 146)? În fața uriașului volum de informații¹⁰ care, în acest caz, ar trebui cuprins, Turner aduce în discuție situații înregistrate în istorie, la distanțe considerabile, ca exemple de rezolvare a acestei dificultăți: dezvoltarea conștientă sau inconștientă a unor filtre pentru selectarea informațiilor esențiale pentru supraviețuire și perpetuarea speciei, la primitivii *Homo sapiens* (p. 383); rafinarea unor tehnici de organizare a informației, precum ciceronienele „palate ale memoriei” și metodele luării de notițe, la învățații Renașterii (p. 383); și, pe de altă parte, modelul funcțional al științelor naturii, care au acceptat reorganizarea în unități flexibile: biochimie, biofizică, informatică biomedicală, astrofizică, biogeochimie etc. (p. 385). Aceasta, în timp ce, conchide cu amar istoricul, „departamentele de engleză și istorie bat pasul pe

loc, cu muscheta la umăr. La final însă, inerția este perdantă.” (p. 386; tr. n.).

*

Apreciam că *Philology. 1. The Forgotten Origins of the Modern Humanities* poate fi văzută ca pas înspre o înnoire a filologiei contemporane. Ea nu este însă o istorie a filologiei universale, așa cum dorea Sheldon Pollock, întrucît nu urmărește tradiția cercetării textelor și limbii în spații geo-culturale variate, orientale și occidentale (v., de altfel, autoironica mărturisire despre neglijarea—și, probabil, în felul acesta, scutirea de interpretări eronate—a studiului literaturii chineze, p. 381). Și este limpede că autorul nu și-a propus să scrie altceva decît o istorie a practicii și, de la un punct, a practicilor filologice, exemplificate prin literatura universitară anglofonă. Faptul că două capitole din partea a doua a lucrării (7, „*An Epoch in Historical Science. The Civilized Past, 1800–1850*”, p. 167–209; și 8, „*Grammatical and Exegetical Tact. Biblical Philology and its Others, 1800–1860*”, p. 210–229) fac ample referiri la travaliul filologilor germani se explică prin rolul esențial pe care l-a avut crearea de către ei, odată cu apariția în 1812 a lucrării lui B.G. Niebuhr *Römische Geschichte*, a unei riguroase „științe a Antichității” [germ. *Altertumswissenschaft*] – model de cercetare pentru confracții din alte neamuri. Înțelegînd rațiunea acestei atitudini speciale față de contribuția germană, nu i se mai poate reproșa istoricului american că acordă atît de puțină atenție dezvoltării moderne a filologiei franceze, de exemplu, ori a celei italiene (cf. Hui, 2017, p. 148).

Bibliografie

- Bloch, H.R. (1990). *New Philology and Old French*, în „Speculum”, vol. 65, nr. 1, p. 38–58, [CrossRef](#).
- Hui, A. (2017). *The Many Returns of Philology: A State of the Field Report*, în „Journal of the History of Ideas”, vol. 78, nr. 1, p. 137–156, [CrossRef](#).
- Nichols, S.G. (1990). *Philology in a Manuscript Culture (Introduction)*, în „Speculum”, vol. 65, nr. 1, p. 1–10, [CrossRef](#).
- Pollock, S. (2009). *Future Philology? The Fate of a Soft Science in a Hard World*, în „Critical Inquiry”, vol. 35, nr. 4, p. 931–961, [CrossRef](#).
- Turner, J. & Harrington, A. (2016). *Voices and Ideas. On Philology: Interview with James Turner*, în „The Key Reporter”. Phi Beta Kappa’s Publication for News and Alumni Relations, [[online](#)].
- Wenzel, S. (1990). *Reflections on (New) Philology*, în „Speculum”, vol. 65, nr. 1, p. 11–18, [CrossRef](#).

⁹Și, sugerează autorul, singura care, nefiind sinonimă cu izolaționismul, scoate umanioarele contemporane dintr-o stare nedemnă: „[disciplinele umaniste de azi sînt] creații artificiale – în care false linii de demarcație vor să împartă groapa cu nisip în care ne jucăm cu toții în regate inviolabile: cîte unul pentru fiecare băiețel, cîte unul pentru fiecare fetiță. Este o înșelătorie.” (p. 385; tr. n.).

¹⁰Realitate folosită drept scuză pentru tot mai înguste specializări.